

POZNÁMKY K MARXISTICKÉMU CHÁPANIU POJMU ŠŤASTIE

(Úvahy nad Tatarkiewiczovou štúdiou *O šťastí*)

DALIMÍR HAJKO

1

Je málo pojmov z oblasti etiky, ktoré by boli v bežnom jazyku také frekventované ako pojem šťastia. Časté používanie tohto výrazu v každodennom styku medzi ľuďmi je príznakom dvoch javov: prvým je viacvýznamovosť pojmu šťastie, to, že funguje prinajmenej v trojakom základnom význame (šťastie ako priaznivá náhoda, šťastie ako stav intenzívnej radosti, šťastie ako realizácia zmyslu života). Druhým javom je významné postavenie tohto pojmu v hierarchii životných hodnôt. Obidva javy nás vedú k tomu, aby sme pojem šťastie skúmali na rozsiahlom historickom pozadí ľudských úsilí o lepší, spravodlivejší a slobodnejší život, aby sme ho skúmali a hodnotili čo najkomplexnejšie.

O takúto komplexnú analýzu pojmu šťastia, o analýzu jeho vývinu v dejinách ľudského myslenia všeobecne a v dejinách filozofie osobitne sa pokúsili viacerí myslitelia. V posledných desaťročiach vzniklo niekoľko monografických prác o šťastí, ktoré boli napísané z rozmanitých svetonázorových pozícií a filozofických východísk. Známa je napr. práca Bertranda Russella *The Conquest of Happiness*,¹ štúdia Eugena Finka *Oáza šťastia*,² diela Finotove, rozsiahle monografie H. Pichlera, J. B. Priestleyho a Walpolea,³ ako aj práce súčasných sovietskych marxistických filozofov z tejto oblasti, publikované väčšinou časopisecky.⁴

Jednou z najrozsiahlejších a najhodnotnejších monografických štúdií o šťastí a jeho význame v ľudskom živote je esejisticky ladená práca Władysława Tatarkiewicza nazvaná *O šťastí*.⁵ Vzhľadom na to, že ide o štúdiu pomerne známu aj v našich filozofických kruhoch (v tomto roku vychádza aj v slovenskom preklade), predošleme vlastný výklad marxistických východísk skúmania pojmu šťastia stručným kritickým rozborom niektorých charakteristických črt Tatarkiewiczovho chápania šťastia.

Polský filozof Władysław Tatarkiewicz (nar. r. 1886) je známy predovšetkým ako historik filozofie. Pôvodne bol odchovancom novokantovskej filozofie, neskôr mu však viac konvenovala tzv. filozofia analýzy, predovšetkým ná-

¹ Prvé vydanie v Londýne r. 1930, po ňom mnoho ďalších.

² Oase des Glücks. Gedanken zu einer Ontologie des Glücks, Basel 1957.

³ Podrobnejšie pozri bibliografiu.

⁴ Máme na mysli predovšetkým viaceré vedecké state, knihy a články týchto sovietskych filozofov: M. N. Korneva, V. G. Jevsínkov, A. I. Demidova, P. A. Landesman, J. V. Sogomonov, B. M. Bernardiner a i.

⁵ TATARKIEWICZ, W.: *O szczęściu*, 5. vydanie, Warszawa 1962.

zory anglickej vetvy tejto školy. Prívrženci tzv. filozofie analýzy (nazývanej aj „analytická filozofia“) chápu analýzu spravidla ako „čisté“ narábanie s jazykom, ako protiklad k „metafyzickým“ (t. j. filozofickým) náukam o bytí; sú pokračovateľmi pozitivistckej línie vo filozofii. Aj keď W. Tatarkiewicz neredukuje filozofiu iba na analýzu syntaxe, ale zdôrazňuje predovšetkým význam sémantickej a pragmatickej analýzy, vplyvy analytickej filozofie sú na jeho práci o šťastí badateľné a často určujúce (napr. pri rozbere sémantického výkladu a interpretácie slova „šťastie“ v poľštine a v iných jazykoch).

Svoju analýzu šťastia založil Tatarkiewicz na rozbere rozmanitých pohľadov na problém ľudského šťastia a tesne ju spojil so skúmaním jednotlivých aspektov šťastia, stránok, ktoré niekedy viac, inokedy menej výrazne vystupujú do popredia pozornosti ľudí. Hlavným stanoviskom pre Tatarkiewicza je genéza pojmu šťastia, pokus o zistenie jeho interpretovania v rozličných dobách, v rozličných filozofických a svetonázorových koncepciách. Samozrejme, každé úsilie o analýzu pojmu, ktoré je bezprostredne spojené s historickým prehľadom vývinu chápania tohto pojmu a s pokusom o vystupovanie jeho genézy, má svoje úskalía, aj keď nie neprekonateľné. Jedným z nich môže byť napr. nevyhnutnosť zakotviť objektívne výskumy fungovania pojmu šťastie (v jednotlivých jazykoch), sémantické analýzy, historické rozbery a odkazy na koncepcie šťastia u jednotlivých filozofov a v dejinnofilozofických prúdoch minulých storočí vo svojej vlastnej filozofickej resp. svetonázorovej koncepcii, teda práve v istej náuke o bytí, ktorej význam škola analytickej filozofie popiera.

Poľský filozof Władysław Tatarkiewicz sa vo svojej monografickej štúdií *O šťastí* pokúsil o spojenie uvedených dvoch hľadísk a dvoch prístupov k problematike na základni teoretického úsilia vyskúmať a definovať podstatu šťastia, teda nie opísať praktický spôsob dosahovania šťastia v živote človeka. Tu sa výrazne prejavila Tatarkiewiczova príslušnosť k tzv. filozofii analýzy: v jeho štúdií o šťastí dominuje predovšetkým úsilie o mnohodimenzionálny výklad faktov a súvislostí, v ktorých sa šťastie vyskytuje v ľudskom živote. Pri tomto úsilí autor vždy berie do úvahy mysliteľov minulosti — historické hľadisko má prioritné postavenie. Tatarkiewiczova kniha je preto mimoriadne cenná najmä zásluhou veľkého množstva zhromaždeného materiálu a citovaných prameňov, ktorých autori sa nejakým spôsobom vyjadrili o problematike šťastia človeka. Aj keby sme mohli v tejto súvislosti upozorniť napr. na to, že autor sa venoval výlučne európskemu kultúrno-civilizačnému okruhu a nevyšimal si východné (ázijské) myšlienkové tradície, museli by sme zároveň uznať, že túto jednostrannosť vyžaduje zasvätený výklad a dôkladná znalosť európskych názorov.

Vysoká heuristická úroveň Tatarkiewiczovej práce výrazne dokazuje, že jej autor sa osvedčil ako významný historik filozofie. Aj to je dôvod, pre ktorý sa nám núka tvrdenie, že Tatarkiewiczova monografická práca je priamo predurčená, aby sa stala východiskom pri vypracúvaní ďalších vedeckých štúdií v tejto oblasti, aby poslúžila ako bohatý prameň informácií a aby uľahčila orientáciu v náhľadoch na šťastie (a to v náhľadoch nielen filozofických, ale aj v postojoch vyjadrených v krásnej literatúre, legendách, ľudovej múdrosti

a pod.). Pravdaže, takéto tvrdenie by sme mohli prijať iba s výhradami: jednak preto, že Tatarakiewiczov prístup k vytýčenej problematike je objektivistický v dobrom i zlom zmysle slova, ale predovšetkým preto, lebo neberie do úvahy *triedne stanovisko* a nevenuje dostatok pozornosti väzbe medzi jednotlivými stránkami, aspektami šťastia *jednotlivca* na jednej strane a *spoločenskými podmienkami* jeho realizácie na druhej strane. To, prirodzene, vyplýva už z východiskových myšlienkových pozícií Władysława Tatarakiewicza, ktoré nie sú totožné s marxistickými. Akoby na dôkaz tohto tvrdenia, Tatarakiewicz sa ani nevenuje — okrem niekoľkých málo podstatných odkazov a poznámok — dôkladnejšiemu rozboru marxisticko-leninských náhľadov na šťastie, ani možnostiam, spôsobom a podmienkam jeho uskutočňovania v konkrétnej spoločenskej situácii.

Takýto prístup, pochopiteľne, ochudobňuje Tatarakiewiczovu prácu o jeden z najdôležitejších rozmerov analyzovaného pojmu: o spoločenský rozmer, pričom pod spoločnosťou nerozumie iba súhrn individuí, ktoré existujú uprostred vzájomne formovaných medziludských vzťahov (tento aspekt sa vyskytuje aj v Tatarakiewiczovej práci), ale spoločnosť ako vyvíjajúci sa organizmus, v rámci ktorého pôsobia často protirečivé záujmy spoločenských tried a spoločenských skupín, ako organizmus, ktorý sa vyvíja len pod priamym vplyvom a na základe boja, teda na základe priameho dôsledku týchto protirečení.

2

Nasledujúce riadky venujeme rozboru koncepcie šťastia ktorá vyplýva z teoretických a ideových východísk marxistickej filozofie. Naším cieľom je poukázať na prínos marxizmu v tejto oblasti a na nové teoretické perspektívy, ktorým dáva predpoklady rozvoj marxistickej vedy.

Ťažisko otázok, ktoré súvisia s ľudským šťastím, v marxistickej etike sa presúva do priestoru otázky *vzájomného vzťahu medzi osobnými záujmami a záujmami spoločnosti*, presúva sa na križovanku problematiky jednotlivec — spoločnosť. Kým všetky predmarxistické a nemarxistické teórie šťastia hovorili spravidla o šťastí jednotlivca a samo šťastie skúmali odtrhnuté od jeho spoločenských predpokladov, marxizmus kladie zvýšený dôraz práve na objektívne podmienky dosahovania šťastia. Pritom však za týmto dôrazom nesmieme hľadať požiadavku nejakého rigorózneho, bezvýhradného altruizmu, ktorý by nútil jednotlivca zabúdať na svoje vlastné potreby a venovať všetky svoje sily a schopnosti druhým ľuďom. Riziko tejto opačnej jednostrannosti — t. j. prílišného absolutizovania záujmov spoločnosti ako zdroja ľudského šťastia — nevyhnutne treba eliminovať prostredníctvom popretia čistého protikladu medzi egoizmom a altruizmom a prostredníctvom uskutočnenia pokusu o vytvorenie novej pôdy pre možnosť harmonického zjednotenia záujmov jednotlivej osobnosti a záujmov spoločnosti, v ktorej sa táto osobnosť nachádza. „Prekonávajúc jednosť altruistického i egoistického výkladu šťastia, marxistická etika vychádza z dialektického vzájomného vzťahu osobných a spoločenských záujmov. Osobný záujem sa formuje v psychike a vedomí individua v podobe známych

záľub, myšlienok a nálad, ktoré svojím spôsobom vychádzajú z polohy individua v spoločnosti, z podmienok jeho existencie a sú zamerané na vytvorenie optimálneho stavu pre uspokojenie materiálnych a duchovných potrieb individua, pre rozvoj jeho schopností. Dosiachnutie týchto cieľov hodnotí sa vedome alebo emocionálne ako šťastie.⁶

Hľadanie spôsobu, pomocou ktorého možno spomenuté zjednotenie záujmov uskutočniť, malo by patriť k najvýznamnejším úsiliam bádateľov v tejto oblasti. Pochopili to už klasici marxizmu-leninizmu, keď vo svojich sociálnokritických prácach postulovali požiadavku reálneho zakotvenia ľudských túžob po šťastí a úsilí o dosiahnutie šťastia v zodpovedajúcej materiálnej základni i v spravodlivom určovaní miesta jednotlivca v spoločnosti, ktoré by všetkým členom spoločnosti zabezpečilo rovnaké právo na šťastný život.

„Túžba po šťastí — napísal Friedrich Engels vo svojej známej práci Ludwig Feuerbach a rozklad klasickej nemeckej filozofie — sa len v nepatrnej miere živí z ideálnych práv a v najväčšej miere z materiálnych prostriedkov; a tu sa kapitalistická výroba stará o to, aby veľká väčšina rovnoprávných osôb mala iba to najnevyhnutnejšie, čo potrebuje pre život, a rešpektuje teda rovnoprávnosť väčšiny na šťastie — ak ju vôbec rešpektuje — sotva lepšie, ako ju rešpektovalo otroctvo alebo nevoľníctvo. A je to azda lepšie, pokiaľ ide o duchovné prostriedky šťastia, o prostriedky vzdelania?“⁷ Engelsova otázka i predchádzajúce tvrdenie majú nepochybne svoje nezanedbateľné príčiny a opodstatnenie v konkrétnych javoch konkrétnej doby. Nemáme, pochopiteľne, v úmysle na tomto mieste podrobne skúmať spomenuté javy. V Engelsovom výroku sa však vo výraznej podobe stretávame s uplatňovaním základnej tézy marxistickej koncepcie šťastia: jadrom tejto tézy je názor, že *nositeľom šťastia môže byť iba človek ako sociálna bytosť*, ako súhrn spoločenských pomerov, že teda nemá nijaký praktický význam uvažovať o šťastí človeka *bez* prihliadania na celkom určitú, presne historicky vymedzenú, spoločenskú situáciu.

Na druhej strane si však treba uvedomiť, že nikdy nemôžeme hovoriť o „šťastí“ nejakej spoločnosti, nejakého kolektívu. Spoločnosť, kolektív nemôžu byť šťastné v pravom zmysle tohto slova: spojenie „šťastný kolektív“ môžeme chápať iba ako metaforu. Dal by sa azda dlhším opisom vyjadriť ako „uvedomelé združenie šťastných jednotlivcov, ktoré tvorí priaznivú pôdu, základňu a východisko ich úsilí byť šťastnými, pričom šťastie týchto jednotlivcov je predpokladom ďalšieho rozvoja onej pôdy a šťastie každého jednotlivca závisí od šťastia ostatných jednotlivcov, ktorí patria do tohto združenia, nazvaného šťastný kolektív“. Toto tvrdenie nepopiera, ale naopak, potvrdzuje teóriu, že spolunažívanie ľudí je prvotným faktorom, ktorý určuje šťastie každého príslušníka ľudskej spoločnosti. Je ním preto, lebo jedine ono umožňuje človeku vytvoriť *dostatočné materiálne podmienky* nevyhnutné pre realizáciu šťastného života jednotlivca. A prízvukovanie dôležitosti materiálneho zabezpečenia človeka je po zdôraz-

⁶ LANDESMAN, P., SOGOMONOV, J. V.: Marxistická etika o šťastí. Voprosy filosofii 2, 1963, s. 147—148.

⁷ MARX-ENGELS: Vybrané spisy II, Bratislava 1953, s. 345.

ňovanie sociálnej podmienenosti ľudského šťastia druhým dôležitým postulátom marxistickej teórie šťastia.

Spomenuli sme, že šťastie je podmienené, ale nie nevyhnutne totožné so životom v pokrokovej spoločnosti a s prácou pre pokrokovú, spravodlivú spoločnosť. Rovnako môžeme dať za pravdu všeobecne známej, hoci v každodennom živote nie vždy do dôsledkov prijímanej myšlienke, podľa ktorej ani najlepšie materiálne zabezpečenie nemusí ešte vytvárať dokonalé a dostačujúce podmienky pre šťastie človeka.

Kým aj nemarxistickí filozofi neraz nesmierne dôkladne, obsérne a podrobne vyratávajú i rozoberajú jednotlivé vzťahy, vlastnosti, veci a javy, ktoré sa nejakým spôsobom zúčastňujú na ľudskom šťastí, a často veľmi správne považujú „uspokojenie fyzických potrieb“ skôr za „podmienku šťastia“, než za jeho prameň, zriedkakedy dávajú toto „uspokojovanie potrieb“ do priamej súvislosti s možnosťami, ktoré preň dáva k dispozícii konkrétna spoločnosť, konkrétne sociálne pomery. A čitateľ týchto prác sa potom často nemôže zbaviť pocitu, že uvažovanie o šťastí sa v takýchto chvíľach stáva abstraktným a metafyzickým (nedialektickým), pretože odtrháva jav od okolností, príčin a podmienok jeho jestvovania i vzniku. Tatariewicz napríklad⁸ odlišuje materiálne potreby človeka od všetkých ostatných potrieb, ktorých uspokojenie je základom ľudského šťastia, chápe ich dôležitosť, no nechápe — ani dôsledne nenastoluje — problematiku priority uspokojenia materiálnych potrieb pred ostatnými potrebami v procese vytvárania *podmienok* pre šťastný život človeka. V tomto zmysle Tatariewicz nevedojak obchádza objektívne kritérium šťastia, podľa ktorého ak chce ľudská osobnosť dosiahnuť stav šťastia, musí byť *predovšetkým*, v prvom rade zabezpečená všetkým tým, čo nevyhnutne potrebuje pre svoj dokonalý rozvoj, pre všestranné uplatnenie svojich duševných aj fyzických síl a schopností. A ak by sme Tatariewiczove tvrdenie porovnali s názormi, ktoré vychádzajú z teoretických zásad historického materializmu, rýchlo by sme zistili, že najvýraznejší rozdiel medzi obidvoma nespočíva ani tak v tom, že jeden zdôrazňuje prioritu materiálnych podmienok šťastia pred všetkými ostatnými podmienkami, kým druhý ju zanedbáva, ako skôr v tom, že historicko-materialistický výklad spája tieto materiálne podmienky s celkovým stavom spoločnosti, *považuje ich za dôsledok určitého historického vývinu*, a teda zdôrazňuje vlastne tesnú väzbu medzi mierou šťastia človeka a jeho úsilím o vytváranie spravodlivejšej a pokrokovej ľudskej spoločnosti. Spojenie medzi šťastím človeka a materiálnymi podmienkami, ktorých vytváranie je priamo určené stavom spoločnosti a smerovania jej vývinu, takto sa dostáva na novú rovinu interpretácie: charakteristickým znakom tejto novej roviny je pochopenie materiálnych podmienok ako dôsledok spoločenskej situácie.

V tejto súvislosti si opäť dovoľíme uviesť citát zo spomínanej Engelsovej práce: „Ak sa človek zaoberá sám so sebou, ukája svoju túžbu po šťastí len veľmi zriedka a vonkoncom nie na svoj ošoh alebo na ošoh iných ľudí. To si vyžaduje, aby sa človek zapodieval vonkajším svetom, aby mal prostriedky

⁸ C. d., kapitola *Pramene šťastia*.

na ukojenie, teda potravu, individuuum iného pohlavia, knihy, zábavu, debaty, činnosť, predmety pre spotrebu a spracovanie.⁹ Prvú časť tohto citátu si dal napr. aj Tatarkiewicz ako motto do záhlavia dvadsiatej tretej kapitoly svojej knihy. Zhodne s Engelsom zastáva názor, že ak by „ľudia mali náklonnosť dbať o vlastné šťastie, život by ich naučil, že musia brať do úvahy aj šťastie iných.“¹⁰ Avšak kým Engelsovi je uvedené tvrdenie východiskom pre uvažovanie o sociálnom usporiadaní spoločnosti, Tatarkiewicz ostáva na úrovni medziľudských vzťahov, no nehľadá ich hlbší základ, ich posledné príčiny. Neuvedomuje si, že prostriedky, ktoré spomína Engels, môžu sa ľuďom prideľovať v rovnakej miere a v duchu práva každého príslušníka tej-ktorej spoločnosti na rovnaké šťastie — iba v beztriednej spoločnosti. Jediné v triednej spoločnosti si každá jednotlivá trieda vytvára svoju vlastnú predstavu o štastí, ktorá je odrazom spoločenského postavenia tejto triedy, a tak odráža v konečnom dôsledku aj jej materiálne podmienky a s nimi súvisiace konkrétne možnosti uspokojovať svoje ostatné potreby. Pretože „zatiaľ čo v prvotnej spoločnosti mali všetci rovnaké možnosti šťastia a rovnaké právo naň, ukazuje sa, že v triednej spoločnosti šťastie sa koncentruje na dva protikladné póly.“¹¹

Ako vidíme, v marxistickej etike už nejde o akademické špekulácie o štastí, jestvujúcim nezávisle od istej spoločenskej situácie, ale o vyriešenie problémov konkrétneho šťastia konkrétneho človeka, ktorý žije v historicky a sociálno-politicky presne vymedzenom spoločenskom organizme. Iba na tejto rovine — a na nijakej inej — môže dôjsť k priamemu kontaktu medzi problémami (a ich riešeniami), ktoré sa vyskytujú v trojuholníku vymedzenom pojmami: šťastie človeka — materiálne zabezpečenie — spoločnosť, v ktorej človek žije.

3

Spomenuli sme, že pri vytváraní marxistickej teórie šťastia je potrebné prekonať rovnako jednostrannosť egoistického (subjektivistického), ako aj altruistického (objektivistického) výkladu. Marxistická etika vychádza z historicko-materialistického vysvetľovania spoločenských zákonitostí a buduje svoju teóriu šťastia na poznaní zložitého pozadia spoločenských pomerov. Avšak nikdy nesmie zabudnúť na to, že šťastie je vždy šťastím jednotlivca a že uspokojovanie individuálnych záujmov je rovnako nevyhnutné ako vytváranie sociálnych podmienok pre toto uspokojovanie. Lebo „šťastie nemožno hľadať jednostranne iba v materiálnej alebo iba v psychickej oblasti, ale ide tu o komplikovaný subjektovo-objektový vzťah. Kategória šťastia obsahuje objektívne a subjektívne prvky v ich vzájomnom pomere“.¹²

O osobných a spoločenských záujmoch treba zásadne uvažovať v ich vzájomnom dialektickom vzťahu. *Šťastie neslobodno zamieňať s priaznivými pod-*

⁹ MARX-ENGELS: c. d., s. 344.

¹⁰ TATARKIEWICZ, W.: c. d., s. 302.

¹¹ WINZER, Rosemarie: über den Begriff Glück, Deutsche Zeitschrift für Philosophie 9, 1966, s. 1104.

¹² Tamže, s. 1104.

mienkami pre jeho realizáciu (aj keď sú akokoľvek dôležité a prvoradé), ale treba ho vždy chápať ako *určitú kvalitu individuálneho ľudského života*. V tomto smere sa Tatarkiewicz najviac priblížil k marxistickej koncepcii šťastia: aj on skúma ľudské šťastie predovšetkým ako dosahovanie plnosti duševných a fyzických síl človeka, spojené s jeho morálnym uspokojovaním, skúma šťastie v komplikovanej sieti ako psychický stav intenzívnej radosti a blaženého opojenia (ktoré nie je úplne komunikovateľné), aj ako spokojnosť človeka zo života ponímaného ako celok. Poznomenáva, že toto posledné chápanie šťastia „zaujalo v novovekej filozofii miesto eudaimónie“.¹³

Podobné skúmanie šťastia sa robí aj v rámci marxistickej etiky (aj keď z hľadiska spracovania tejto problematiky je ešte na pôde marxizmu dosť bielych miest). Avšak základný rozdiel medzi Tatarkiewiczovým a marxistickým prístupom k problematike šťastia ako určitej kvality individuálneho života má metodologický charakter; spočíva v tom, že ak aj Tatarkiewicz vidí a uznáva podvojnú (subjektívno-objektívnu) povahu pojmu šťastia, nevidí a nemôže uznávať názor, podľa ktorého vývinové zmeny v individuálnom prežívaní šťastia sú sprostredkovane (cez uspokojovanie materiálnych potrieb ako podmienky šťastia) *závislé od objektívnych spoločenských pomerov*.

S rozpoznaním a správnym pochopením tejto závislosti súvisí marxistický prístup k spomínaným podmienkam realizácie ľudského šťastia. Šťastie ako určitá kvalita individuálneho ľudského života sa totiž môže realizovať vždy iba v procese aktívnej, vedomej a zámernej premeny týchto podmienok, v procese revolučnej praxe.

Individuálna stránka šťastia obsahuje jednak pocity šťastia ako súhrn zložitých emocionálnych, racionálnych, vôľových, ale aj podvedomých reakcií individua na svoje postavenie vo svete. Okrem toho zahŕňa aj vnímanie šťastia ako ideálu, ako životnej orientácie, pretože svoje postavenie vo svete môže hodnotiť jedine cez prizmu viac či menej presne — alebo aj celkom nepresne — formulovaného životného ideálu. A tento životný ideál je v konečnom dôsledku závislý od uvedomenia si objektívnych *procesov*, ktoré v podstatnej miere určujú spomenuté postavenie individua vo svete a modifikujú prežívanie tohto postavenia ako väčšie alebo menšie šťastie, resp. ako nešťastie. Keď sme v týchto súvislostiach zdôraznili „proces“, urobili sme to preto, aby sme podčiarkli vývinový, procesuálny charakter marxistického chápania šťastia ako určitej kvality individuálneho ľudského života, sprostredkovane závislý od stavu objektívnych podmienok.

Sprostredkovanosť je typickým znakom tejto závislosti: pretože „práve tak ako všeobecné a jednotlivé sú vždy rozličné veci“, píše filozofka z NDR Rosemarie Winzerová, „hoci jedno existuje len cez druhé a s druhým, nie je osobné a spoločenské šťastie ani k komunizmu indentické“.¹⁴ A tak, hoci ako marxisti uznávame, že harmonické spojenie osobných záujmov a záujmov spoločnosti, rovnako ako osobného šťastia a šťastia väčšiny ľudí, ktorí v tejto spoloč-

¹³ TATARKIEWICZ, W.: c. d., s. 28.

¹⁴ C. d., s. 1109.

nosti žijú, je možné iba na základe likvidovania všetkých foriem sociálneho útlaku, nesmieme sa hneď nazdávať, že v beztriednej spoločnosti nemôže jestvovať individuálne nešťastie. No údery osudu — ako o tom hovoria dvaja súčasní sovietski filozofi (P. A. Landesman a J. V. Sogomonov), ktorí sa zaoberajú problematikou šťastia v podmienkach komunistickej spoločnosti — tým menej budú prerastať do nešťastia, čím bude morálne sebavedomie človeka vyššie, čím tesnejšie, organickejšie bude jeho osobné šťastie spojené s celospoločenským šťastím.

4

Doteraz sme hovorili o obsahu pojmu šťastia, o tom, čo všetko sa skrýva za jeho dosahovaním, hovorili sme o podmienkach získavania šťastia. Avšak šťastie nemožno chápať iba ako jednostranný cieľ: nemožno ho stotožňovať s pôžitkami, s blaženosťou, s pokojom atď., ale nemožno ho stotožňovať ani s vlastnením istých materiálnych alebo duchovných hodnôt, ani s uspokojovaním akýchkoľvek potrieb — bez toho, aby sme si všímali proces, pomocou ktorého, resp. v rámci ktorého človek tieto hodnoty a stavy dosahuje a nadobúda pocit šťastia. Týmto procesom je *praktická činnosť človeka*, ktorá mu pomáha v priebehu jeho vývinu rozoznať a ovládať prírodné sily, ako aj zákony rozvoja ľudskej spoločnosti, a od ktorej závisí väčšina hodnôt potrebných na uspokojenie ľudského snaženia o šťastie. „Závisia“ dvojakým spôsobom: jednak v procese tejto činnosti vznikajú materiálne hodnoty, jednak sa v ňom formujú a rozvíjajú charakterové vlastnosti, záujmy, city a sklony, ktoré väzia v človeku.

Šťastie teda predpokladá prácu, spočíva však v samej práci. Je stavom aktívneho uspokojenia z dosahovania *plnosti* duševných a fyzických síl. Táto plnosť sa prejaví až v spoločenskom uplatnení a možno k nej dospieť iba v rámci praktickej činnosti, v *tvorivej* práci, umožňujúcej ďalej rozvíjať mnohotvárne a pestré záujmy osobností. Na tomto mieste možno úplne súhlasiť s Tadeuszom Kotarbińskim, ktorý píše, že „šťastie podlieha stupňovaniu, že sa treba čo najviac starať o to, aby sme mohli žiť šťastnejšie, a plnosť trvalého šťastia považovať iba za hranicu vysnených túžob.“¹⁵

Prácu ako jeden zo zdrojov ľudského šťastia spomína aj Władysław Tatarkiewicz, no nevysvetľuje dôsledne jej spoločenskú podmienenosť a už vôbec nerozlišuje medzi charakteristickými znakmi práce v triednej a v beztriednej spoločnosti. Tatarkiewicz okrem toho nechápe ani principiálny rozdiel medzi *individuálnou prácou a spoločenskou praxou*. Je to do istej miery pochopiteľné, pretože Tatarkiewiczov pokus o analýzu šťastia je súčasťou aj pokusom, aby sme výklad pojmu šťastie zbavili akýchkoľvek antinómií a dospeli k vytvoreniu predpokladov pre jednoznačné pochopenie jeho podstaty a najmä jeho funkcie v ľudskom živote.

Ak chceme vysvetľovať dejiny chápania pojmu šťastia, nesmieme obísť deji-

¹⁵ KOTARBIŃSKI, T.: Studia z zakresu filozofii, etyki i nauk społecznych, kap. *Co to jest szczęście?*, Warszawa 1970, s. 184.

ny jeho obsahu a jeho predpokladov, dejiny samého šťastia ľudského rodu. Tieto dejiny sú dejinami boja: v prvotnopospolnej spoločnosti boja proti prírodným silám, v triednej spoločnosti boja tried a v beztriednej socialistickej alebo komunistickej spoločnosti boja za všestranný rozvoj človeka v jeho komplikovaných a mnohotvárných prejavoch. A zmyslom tohto boja vždy bolo a bude úsilie ľudí o svoje šťastie. Čím skôr a čím dôkladnejšie ľudia pochopia zmysel a smerovanie tohto boja, tým zodpovednejšie a cieľavedomejšie budú môcť pristupovať k jednotlivým úlohám, ktoré z neho vyplývajú.

ЗАМЕТКИ О МАРКСИСТСКОМ ПОНИМАНИИ ПОНЯТИЯ «СЧАСТЬЕ»

Размышления над работой Татаркевича «О счастье»

Далимир Г а й к о

Полемизируя с книгой Татаркевича «О счастье», автор интерпретирует марксистскую теорию счастья.

В центре проблематики, связанной с человеческим счастьем, в марксистской этике оказывается вопрос о взаимоотношении между личными интересами и интересами общества, т. е. сфера проблематики индивид — общество. В то время как все домарксистские и немарксистские теории счастья, как правило, говорили о счастье индивида и само счастье исследовали в отрыве от его общественных предпосылок, марксизм делает упор именно на объективные условия достижения счастья. В то же время, однако, в этом нельзя искать требование какого-то строгого, безоговорочного альтруизма, который бы заставлял отдельного человека забывать о своих собственных потребностях и все свои силы и способности посвящать другим людям. Риск этой противоположной односторонности, т. е. чрезмерного абсолютизации интересов общества как источника человеческого счастья, необходимо элиминировать посредством отрицания чистой противоположности между эгоизмом и альтруизмом и посредством реализации попытки создать новую почву для возможности гармонического сочетания интересов отдельной личности и интересов общества, в котором данная личность находится.

Носителем счастья может быть лишь человек как социальное существо, как совокупность общественных отношений, следовательно, практически не имеет никакого смысла рассуждать о счастье человека без учета совершенно определенной, конкретно-исторической общественной ситуации.

Совместная жизнь людей является первичным фактором, определяющим счастье каждого члена человеческого общества. Ибо лишь она позволяет человеку создать достаточные материальные условия, необходимые для реализации счастливой жизни индивида. Подчеркивание же важности материального обеспечения человека вслед за подчеркиванием социальной обусловленности человеческого счастья является вторым важным постулатом марксистской теории счастья.

Связь между счастьем человека и материальными условиями, создание которых прямо определяется состоянием общества и направленностью его развития, оказывается, таким образом, в новой плоскости интерпретации: характерной чертой этой новой

плоскости является понимание материальных условий как последствия общественной ситуации.

Вопрос о личных и общественных интересах следует принципиально рассматривать в их диалектической взаимосвязи. Счастье нельзя смешивать с благоприятными условиями для его реализации (какими бы важными и первостепенными они не являлись), но необходимо понимать его всегда как определенное качество индивидуальной человеческой жизни.

Дело в том, что счастье как определенное качество индивидуальной человеческой жизни всегда может быть реализовано лишь в процессе активного, сознательного и преднамеренного изменения этих условий, в процессе революционной практики.

NOTES ON THE MARXIST CONCEPTION OF THE NOTION OF HAPPINESS

Considerations on Tatarkiewicz's paper On Happiness

Dalimír Hajko

On the background of the polemic with Tatarkiewicz's paper On Happiness the author interprets the marxist theory of happiness.

The centre-of-gravity of the questions connected with human happiness is being shifted in marxist ethics to the sphere of the question of the mutual relation between the personal interests and the interests of the society, it is being shifted to the cross-section of the problems of the individual and the society. While all the pre-marxist and non-marxist theories of happiness spoke usually about the happiness of the individual and investigated happiness itself separated from its social suppositions, marxism puts more emphasis just on the objective conditions of attaining happiness. But we must not seek, in this emphasis, for a claim of a rigorous, unconditional altruism that would urge the individual to forget his own needs and to devote all his strength and capacities to other people. The contingency of this contrary on-sidedness — i. e. of this excessive absolutization of the interests of the society as source of human happiness — must inevitably be eliminated by means of negating the pure antithesis between egoism and altruism and by means of realizing the attempt at creating a new ground for the resource of a harmonic uniting of the interests of an individual personality and those of the society in which this personality is situated.

Only man as a social being, as a summary of social conditions, can be the bearer of happiness, and thus there is no practical sense in considering man's happiness regardless of a completely definite, exactly historically limited social situation.

The common life of people is the primary factor that determines the happiness of each member of human society. It is because only the common life of people enables the man to create *sufficient material* conditions inevitable for realizing a happy life of the individual. And stressing the necessity of material security of man is, after emphasizing the social contingency of human happiness, the second important postulate of the marxist theory of happiness.

The connection between man's happiness and the material conditions, the creation of which is directly determined by the state of the society and by the trend of its development, is getting thus to a new level of interpretation: the comprehension of material conditions as a result of the social situation is a characteristic mark of this new level.

The personal and the social interests must be principally considered in their mutual dialectical relation. *Happiness and favourable conditions for its realization must not be confused* (however important and first-rate the conditions may be), but it must be always understood as *a certain quality of individual human life*.

That is to say, happiness as a certain quality of individual human life can always be realized only in the process of active, conscious and intentional change of these conditions, in the process of revolutionary practice.

BIBLIOGRAFIA O ŠTĚSTÍ

KNIHY

- ADAM, P.: *Vom Sinn des Glückes*, Freiburg 1947.
- APEL, P.: *Das innere Glück*, Berlin 1909.
- ARCHANGELSKI, L. M.: *Kategorien des marxistischen Ethik*, Berlin 1965
- BADEN, H. J.: *Der Mensch und sein Glück*, Gutersloh 1957.
- BERNADINER, B. M.: O štěstí. Prel. z rušt. V zborníku: *Otázky komunistickéj morálky*, Praha 1961, s. 153—158.
- BOECK, H.: O marksistskoj etike i social. morali. 4. kapit. „O štěstí“, Moskva 1962. Prel. z němč.
- COMBES, A.: *Dieu et le bonheur du chrétien*, Paris 1960.
Diskutujeme o morálce dneška, Praha 1965.
- FILONOVIČ, P.: O komunističeskoj morali, Moskva 1963.
- FINK, E.: *Oase des Glücks*. Gedanken zu einer Ontologie des Glückes, Basel 1957.
- FINOT, J.: *Progrès et bonheur*, Paris 1914.
- FINOT, J.: *Štěstí základem mravnosti*, Praha 1922.
- FONTENELLE, B. de: *Du bonheur*. Oeuvres III, Paris 1742.
- FREED, L.: *Morality and Happiness*, London 1944.
- FROMM, E.: *Člověk a psychoanalýza*, Praha 1967.
- GASPARIN, A. de: *Le bonheur*, Paris 1868.
- GEHLEN, A.: *Der Mensch, seine Natur und seine Stellung in der Welt*, Berlin 1940.
- GRAY, J.: *A lecture on human Happiness*, London 1931.
- HÄBERLIN, P.: *Vom Menschen und seiner Bestimmung*, Basel 1959.
- HAMPE, J. Chr.: *Glücklich sein*. Menschenbild und Lebensführung, 11 Essays, München 1963.
- HARTMANN, N.: *Ethik*, Berlin 1962.
- HARTMAN, Ph. C.: *Glückslehre*, Berlin 1892.
- HELVETIUS, Cl. A.: *Le bonheur*. Oeuvres posthumes, Londres 1773.
- HILTY, C.: *Glück*, Leipzig 1917.
- JANET, P.: *Philosophie du bonheur*, Paris 1873.
- JANKOWSKI, H.: *Umění žít*, Praha 1966, Prekl. z polšt.
- JANKOWSKI, H.: *Jednostka moralnosti socijalizm*. 3.—5. kap. O štěstí, Warszawa 1964.
- JASPERS, K.: *Der philosophische Glaube*, München 1954.
- JONES, H. M.: *The Pursuit of Happiness*, Cambridge 1953.
- KÁNSKÝ, J.: *Štastie a životný štýl*, Bratislava 1970.
- KELLER, W.: *Vom Wesen des Menschen*, Basel 1943.
- KLUBERTANZ, G.: *Philosophy of human Nature*, N. York 1953.
- KOLMAN, A.: *Co je smyslem života?* Praha 1948.
- KORNIEJEVA, M. N.: *Kategorii marksistsko-leninskoj etiki*. III. kap. *Komunizm i problema sčastja*, Moskva 1965.
- KORNIEJEVA-JEVAJUKOV-DEMIDOVA: *Nravstvennost' i нравstvennoje vospitanije*. 2. kap. *V čem sčastje sovětskich ludej*.
- KORNIEJEVA, M. N.: *Komunizm i problema sčastja*, Moskva 1970.
- KOTARBIŃSKI, T.: *Studia z zakresu filozofii, etyki i nauk społecznych*, Warszawa 1970.
Na str. 175—185: *Co to jest szczęście?*.
- LÉONHARD, J.: *Le bonheur chez Aristote*, Bruxelles 1949.
- LINDER, G. A.: *Das Problem des Glücks*, Wien 1868.
- LIPPS, H.: *Die menschliche Natur*, Frankfurt 1941.

- LUCKEY, H.: *Die ethische Bedeutung der Glückseligkeit bei Thomas von Aquino*, Königsberg 1925.
- LUX, J.: *Der Wille zum Glück*, Berlin 1910.
- MANZI, R.: *L'idée du bonheur dans la littérature et la pensée française au 18. siècle*, Paris 1960.
- MARCUSE, L.: *Die Philosophie des Glücks*, Meisenheim am Glan 1949.
- MASSOLO, R.: *Il problema della felicità in Epicuro*, Palermo 1951.
- MAUROIS, A.: *Un art de vivre*, Paris 1939.
- McGILL, V. J.: *The idea of Happiness*, N. York 1967. *Moral Concepts*, Oxford 1969, Edit. J. Feinberg.
- MOUROUX, J.: *Grösse und Elend des Menschen*, Wien 1948.
- NOSENT, G.: *Joie, souffrance et vie morale*, Bruges 1968.
- OCKEL, G.: *Was ist wahres Glück wirklich Erfolg?* Frankfurt a/M. 1950.
- PIEPER, J.: *Glück und Kontemplation*, München 1957.
- PICHLER, H.: *Besinnung über Glück und Unglück*, Berlin 1936.
- PICHLER, H.: *Persönlichkeit, Glück, Schicksal*, Stuttgart 1947.
- PRIESTLEY, J. B.: *What is Happiness?* N. York 1939.
- RASHDALL, H.: *The Theory of Good and Evil*, London 1907.
- RENARD, H.: *The Philosophy of Man*, London 1956.
- RIGASSI, G.: *Le prix du bonheur*, Paris-Bruxelles 1947.
- ROCKHARD, N.: *Die absoluten Gesetze des Glücks*, Geisenfels 1955.
- RUSSELL, B.: *The Conquest of Happiness*, London 1930, N. York 1971, 15. edit.
- RUSSELL, B.: *Boj o štěstí*, Praha 1934.
- SALES, J. B.: *Philosophie du bonheur*, Paris 1804.
- SCHAFF, A.: *Filozofia človeka*, Bratislava 1964. Kapitola *Boj o šťastie*, str. 180—190.
- SCHAFF, A.: *Marx oder Sartre?* Berlin 1965. Kap.: *Der Kampf um das Glück*, str. 161—175.
- SCHUBERT-SOLDERN: *Das menschliche Glück und die soziale Frage*, Berlin 1896.
- SKARBEK KIELCZEWSKI: *Traktat o szczęściu*, Warszawa 1913.
- SOURIAU, P.: *Les conditions du bonheur*, Paris 1908.
- SPRANGER, E.: *Lebensformen- geisteswissenschaftliche Psychologie und Ethik der Persönlichkeit*, Halle 1927.
- ŠIŠKIN, A. F.: *Osnovy marksistskoj etiki*, Moskva 1961.
- TUGARINOV, V. P.: *O cennostach žizni i kultury*, Leningrad 1960.
Una discussione su l'Etica della Felicità, Bologna 1968.
- UTKIN, S. S.: *Marxistická etika*, Bratislava 1964.
- VANIER, J.: *Le bonheur principe et fin de la morale aristotélicienne*, Paris 1965.
- WALPOLE, H.: *What is Happiness?* N. York 1939.
- WATSON, D. L.: *The Study of human Nature*, Oxford 1953.
- ZAMMIT, P. N.: *Philosophia moralis thomastica I. De beatitudine*, Roma 1934.

ČASOPISECKÉ ČLÁNKY

- ALAIN, N.: *Notizen über das Glück*. Hefte, Neue deutsche Beiträge zur europ. Gegenwart 1960, H. 67, S. 1023—29.
- ALINGTON, C. A.: *The Christian Duty of Happiness*. Time and Tide, London, Vol. 34, 1953, Pp.1207—19.
- BAILLIE, J.: „Happiness“ *Once More*. Hibbert Journal, Vol. 26, 1927/8, Vol. 27, 1928/9.
- BANNACH, H.: *Leider müssen wir glücklich sein*. Radius. Vierteljahrshchr. der Ev. Akad, Stuttgart 1963, N. I, S. 11—17.

- BORNE, E.: *Du bonheur et de la béatitude*. Revue de philosophie, Paris 1931, V. I. P. 436—450.
- BROGLIE, G. de: *Autor de la notion thomiste de la béatitude*. Archives de philosophie, Paris 1929, Cahier II, P. 55—96.
- BÜHLER, Ch.: *Vorstellungen vom Glück in unterschiedlichen Altersgruppen*. Psychologische Beiträge 1970, Bd. 12, H. 2, S. 173—86.
- BÜHLER, Ch.: Glück und Unglück in Bewusstsein modernen Menschen. Rundschau — Psycholog. 1961, H. 2, S. 159—68.
- CARCANO, P. F.: *Appunti sul problema della felicità*. Logos, Roma 1942, N. 4, P. 325—42.
- CARTERON, H.: *La théorie aristotélicienne du bonheur d'après S. Thomas*. Bulletin de la faculté des lettres, Strassburg 1925/6, Vol. IV, P. 48—59.
- COMMAYER, H. S.: *The Pursuit of Happiness*. Diogenes. An intern. review of philosophy. Montreal 1965, N. 49, P. 40—65.
- DECORTE, M.: *Philosophie du bonheur*. Itinéraires, Paris 1963, V. I, P. 103—51.
- DELESALLE, J.: *Le bonheur*. Mélanges de science religieuse, Lille 1952, V. 9, P. 262—69.
- DEWAN, L.: *Leslie Dewart and „Spiritual Hedonism“*. Laval philosophique et theol. 1971, V. I, P. 25—40.
- EUSTACE, C. J.: *The Search for Happiness*. Culture, Quebec 1953, T. XIV, N. 1, P. 15—28.
- FAZIK, A.: *Zamyslenie nad šťastím*. Nová mysl 1964, č. 8, s. 988—97.
- FELDMAR, J.: *The Quest for Happiness*. Marxism Today 1964, Nr. 9, P. 284—92.
- GOLDINGS, H. J.: *On the Avoval and Projection of Happiness*. Journal of personality, Durham 1954, Vol. 23, N. 1, P. 30—47.
- HALL, R. W.: *The Just and Happy Man of the Republic: Fakt or Fallacy?* Journal of the History of Philosophy 1971, N. 2, P. 147—58.
- HALLET, G.: *Happiness*. Heythrop Journal, England 1971, N. 3, P. 301—3.
- HAMPE, J. Chr.: *Glück haben und glücklich sein*. Menschenbild und Lebensführung, München 1963, S. 112—265.
- JANET, P.: *Les béatitudes*. Revue philosophique de la France et de..., Paris 1927, T. 105, P. 321—66.
- JEGIDES, P. M.: *Marxistkaja etika o smysle žižni*. Voprosi filosofii 1963, N. 8, P. 25—36.
- KÁNSKÝ, J.: *Pojetí štěstí v komunistické morálce*. Slov. filoz. čas. 1958, Č. 2, S. 129—239.
- KÁNSKÝ, J.: *Kategorija sčastja v marxistskoj etike* Vestník Moskovs. univ. 1961, N. 1, P. 60—70.
- KÖNIG, R.: *Modelle des Glücks*. Universitas, Zeitschr. für Wissensch, Kunst u Kultur, Stuttgart 1970, H. 3, S. 303—309.
- KROKIEWICZ, A.: *Szczęście epikurejskie*. Przegląd Humanistyczny 1923.
- LAFOURCADE, A.: *Sur le bonheur*. La Table ronde, Paris 1957, N. 115/6, P. 79—89.
- LANDESMAN, P. A., SOMEONOV, J. V.: *Marxistskaja etika o sčasti*. Voprosy filosofii 1963, N. 2, P. 146—56.
- MAFFITT, J. JR.: *Pursuit of human Happiness*. Intern. Journal of ethics 1933, V. 49, P. 1—17.
- MÁCHA, K.: *O štěstí a smyslu života*. Čtenář 1962, č. 11, s. 367—69.
- MARIE, L.: *Conditions du bonheur*. Recontres Internationales de Genève 1961.
- MAURIAC, FR.: *Anspruch auf Glück*. Rheinischer Merkur, Wochenz. für Politik, Kultur, Köln 1962, N. 14, S. 7—14.
- McNAUGHTON, R.: *A Matrical Concept of Happiness*. Philosophy a. phenomen. Research 1953, V. 14, N. 2, P. 172—183.
- MÜLLER, R.: *Vom Glückhaben und Glücklichsein*. Entschluss, Wien 1961, H. 5, S. 381—91.
- PETRONIEVICS, B.: *Sur la valeur de la vie*. Revue philosophique 1925.

- PIESLAK, A. M.: *The Paradox of Happiness*. Catholic World, N. York 1953, Vol. 178, N. 1, P. 68—81.
- ROLDAN, A.: *Significado del placer y de felicidad en la vida humana*. Salmanticensis 1960, V. 13, Fasc. 2, P. 327—50.
- SCHREMPF, C.: *Vom Geheimnis des Glücks*. Ernte, Monatschrift für Politik u. Kultur, Hannover 1939, H. 3, S. 84—89.
- STANIKOV, J.: *Die Kategorie Glück als sittliches Problem* Filosofska Misl 1965, N. 2.
- STERNBERGER, D.: *Das Menschenrecht nach Glück zu streben*. Heiderberger Jahrbücher 1966, Bd. 10, S. 13—31.
- STRASSER, St.: *Contribution à la phénoménologie du bonheur humain*. Revue d'histoire et de philosophie . . . , Paris 1953, V. 33, N. 2, P. 103—22.
- SYMONDS, P. M.: *Happiness as Related to Problems and Interests*. Journal of educat. psycholog. 1932, V. 28, P. 290—98.
- TATARKIEWICZ, W.: *Désirons-nous être heureux?* Revue de métaphysique et de morale 1966, N. 1, P. 15—35.
- TATARKIEWICZ, W.: *Happiness and Time*. Philosophy and phenomenological Research 1966, N. 1, P. 1—10.
- TEILHARD DE CHARDIN: *O štěstí*. Arch, 1969, č. 3, s. 75—83.
- TEILHARD DE CHARDIN: *Gedenken über das Glück*. Dokumente. Zeitschr. in Dienste überination. Zusammenarbeit, Köln 1962, S. 420—30.
- URBACH, O.: *Was ist Glück?* Psychol. Hefte . . . für prakt. Psychol. 1955, N. 11, S. 236—248.
- VOGT, W.: *Das manipulierte Glück*. Werk. Schweiz. Monatschr. für Kunst, Liter . . . 1968, H. 12, S. 1—8.
- WEBER, J.: *Warum bist du nicht glücklich?* Gesundes Leben 1959, H. 2, S. 1—12.
- Well of Happiness*. World order, N. York 1940/41, V. 5, P. 299—314.
- WINZER, R.: *Gedanken über den Begriff Glück*. Deutsche Zeitschr. für Philosophie 1966, N. 9, S. 1100—1112.
- WINZER, R.: *Glück als weltanschauliches und erzieherisches Problem*. Pädagogik 1967, N. 4, S. 294—303.
- WOODS, A.: *Greatest Happiness regardless of Number*. Journal intern. of ethics 1931, V. 35, P. 413—25.